

Petr H o n ě

MALÉ KRIZE DOBY POBĚLOHORSKÉ.

Kurie, nunciové a čeští preláti*

ABSTRACT

Minor Crises of the Period Following the Battle of White Mountain. Curia, Nuncios and Bohemian Prelates

The article deals with cleavages between individual representatives of the Church as well as between the Church and the State in the period following the Battle of White Mountain. These cleavages were often related to a parallel process of centralization of both the Catholic Church and Habsburg monarchy. It focuses on mapping complicated relations between individual Church actors whose position and authority were often ambiguous and prone to changing over time. The crucial conflict pertained especially to the position of bishops, since both Rome and the Court in Vienna wanted them to be subordinated to their authority. The article also lists examples illustrating other areas of conflicting interests that could potentially develop into a crisis.

Keywords: The Catholic Church – cleavages – relations between the State and Church – the Salt Treaty – Papal Curia

Úvod

V této studii, jež je založena především na rozboru akt Kongregace pro šíření víry (*Congregatio de Propaganda Fide*, dále jen „Propaganda“) z let 1622–1781,¹⁾ se za-

* Tuto studii věnuji prof. Tomáši Petráčkovi k jeho životnímu jubileu.

¹⁾ Jedná se zejména o fondy Acta Sacrae Congregationis, Lettere della S. C., Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali a Scritture riferite nei Congressi, nacházející se v historickém archivu Congregatio De Propaganda fide. Opisy z těchto fondů se nachází v NA Praha,

měřím na zmapování komplikovaných vztahů mezi jednotlivými církevními institucemi i mezi duchovní a světskou mocí a na vytváření konfliktních linií, které často přerůstaly v menší krize.²⁾ Cílem příspěvku není podat úplný přehled všech typů konfliktů, k nimž docházelo v raně novověké katolické církvi v Čechách. Jedná se spíše o dílčí sondu, jejíž záběr je určen použitou pramennou základnou, tedy komunikační sítí Propagandy a její agendou týkající se českých záležitostí.³⁾ Samotné téma sice není v české historiografii zdaleka nové,⁴⁾ stále je však potřeba doplňovat z různých úhlů pohledu další jednotlivosti, abychom získali ještě ucelenější představu o pobělohorském českém státě.

Přestože byla česká katolická církev na počátku tohoto období značně oslabena, její mocenské nároky významně vzrostly. Stále se mohla opírat o hierarchickou strukturu v čele s papežem, o zkušené papežské diplomaty u vídeňského dvora a o platné kanonické právo.⁵⁾ Důležitou oporu jí rovněž poskytovali někteří významní svěští úředníci, jako byli například Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic či Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Opomenout nelze ani roli samotných panovníků, zvláště doba vlády císaře Ferdinanda II. byla mnohými církevními představiteli vnímána jako *kairos*, tedy jedinečný, rozhodující moment, v němž lze realizovat žádoucí změny, které už později nebude možno provést.

Termín krize původně v klasické řečtině znamenal bod obratu, ať už k lepšímu, či horšímu, a používal se především v medicínském kontextu. Později se jeho použití rozšířilo i do oblasti práva a teologie. V národních jazycích se pojem krize v souvislosti s politickými či ekonomickými obtížemi začal používat teprve od

Sbírka přepisů z italských a vatikánských archivů, Acta Sacrae congregationis de propaganda fide (SCPF), inv. č. 693–743, kart. 123–173.

²⁾ Termín „konfliktní linie“ používám ve shodě se studií Libor FRANK, *Pojmy centrum a periferie v teorii Steina Rokkana a relevance jejich vymezení ve věku informačních technologií*, Středoevropské politické studie 4, č. 2–3, 2002.

³⁾ Hlavní důraz je přitom kladen na komunikaci členů Propagandy s nuncií, místními biskupy a kapitulou, jejichž proměňující se autoritu jsem se snažil popsat. Spory diecézního duchovenstva s jezuitu, k nimž archiv kongregace rovněž poskytuje dostatek podkladů, zde z důvodu specifčnosti a obsáhlosti tohoto tématu ponechávám stranou.

⁴⁾ Přehledné shrnutí základních aspektů poměru státu a církve s odkazy na základní literaturu podává Jiří MIKULEC a kol., *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*, Praha 2013, s. 72–88. Srov. též Alessandro CATALANO, „Das temporale wird schon so weith extendiret, daß der Spiritualität nichts als die arme Seel überbleibet.“ *Kirche und Staat in Böhmen (1620–1640)*, in: Petr Mafa – Thomas Winkelbauer (edd.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740*, Stuttgart 2006, s. 317–343.

⁵⁾ Joachim BAHLCKE, *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)*, Stuttgart 2005, s. 21.

17. a ve větší míře až od 18. století.⁶⁾ Ani v novověké latině až do 19. století nebyl termín *crisis* příliš frekventovaný. Ve studovaném časově rozsáhlém pramenném korpusu se v tomto významu objevují nejčastěji pojmy *difficilia tempora*, *calamitosus rerum status*, od druhé poloviny 18. století i spojení *status criticus*, které se jinak objevuje opět zejména v lékařských textech.⁷⁾ Otázkou tedy je, zda můžeme označit jako krizi jev, který probíhá po dlouhou dobu, aniž by nastal zásadní obrat. Na druhou stranu se zejména v církevním milieu často hovoří o permanentní krizi, která je vyvolávána napětím mezi postulovanými evangelijními ideály a jejich deficitní realizací v dané historické době.⁸⁾ Krize je tak podle mnohých teologů bytostnou součástí existence církve.⁹⁾

Doba pobělohorská se vyznačovala stále rostoucí mírou centralizace v duchovní i světské sféře. Hlavním impulsem k centralizaci a unifikaci katolické církve byl tridentský koncil (1545–1563), který reagoval na protestantskou reformaci a který bezesporu patří k zásadním událostem církevních dějin raného novověku. Potridentská katolická církev se ve srovnání s předchozí etapou v mnoha aspektech radikálně proměnila.¹⁰⁾ Prosazování reform tridentského koncilu podle Klause Schatze nezáleželo zprvu ani tak na biskupech, jako spíše na nových řádech, zeměpanské moci a papežských nunciích.¹¹⁾ V Království českém byla situace v tomto ohledu poněkud rozdílná. Byli to právě diecézní biskupové, kteří činili první kroky v procesu akceptování závěrů tridentského koncilu,¹²⁾ třebaže státem nebyly nikdy

⁶⁾ K etymologii a používání termínu krize srov. zejména Reinhart KOSELLECK, *Crisis*, *Journal of the History of Ideas* 67, 2006, s. 357–400.

⁷⁾ „*Patronus ob difficilia tempora illius dominus baro de Nostitz nihil confert.*“ NA Praha, Šbirka přepisů, inv. č. 721, kart. 151: „[...] quae hocce calamitoso rerum statu in pluribus aliis regnis jam pessum ire incipit.“ Tamtéž, inv. č. 740, kart. 170: „*Medium hoc in tam critico et periculoso cassae salis statu ad exasperatum suae majestatis animum placandum [...]*“. Tamtéž, inv. č. 740, kart. 170; srov. též heslo *crisi* v italsko-latinském slovníku, který vydal Carolus EGGER (ed.), *Lexicon recentis latinitatis*, Città del Vaticano 2003, s. 199.

⁸⁾ K tomu srov. Tomáš PETRÁČEK, *Adaptace, rezistence, rezignace. Církev, společnost a změna v novověkých dějinách*, Ostrava 2013, s. 76–83.

⁹⁾ Přehled teologického pojetí krize podává např. Wim DREYER, *The Real Crisis of the Church*, HTS Theologies Studies/Theological Studies 71(3), Art. #2822.

¹⁰⁾ Srov. John W. O'MALLEY, *Trent and All That. Renaming Catholicism in the Early Modern Era*, Harvard 2002.

¹¹⁾ Klaus SCHATZ, *Všeobecné koncily*, Brno 2014, s. 204. Srov. Thomas WINKELBAUER, *Österreichische Geschichte 1522-1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter II*, Wien 2004, s. 116–122.

¹²⁾ Jednalo se zejména o konání diecézních synod. Srov. Tomáš PARMA, *Olomoucké diecézní synody 16. století a přijetí dekretů Tridentského koncilu*, *Studia theologica* 23 (4), 2021, s. 51–72; František VACEK, *Diecézní synoda pražská z r. 1605. Život církevní v Čechách s počátku sedmáctého století*, *Sborník historického kroužku* 5, 1896, s. 25–45.

oficiálně přijaty.¹³⁾ Po znovuobsazení pražského arcibiskupského stolce roku 1561 se arcibiskupové jako důležití političtí aktéři začali prosazovat až po bitvě na Bílé hoře.¹⁴⁾ Je však třeba brát v úvahu i fakt, že se kompetence některých představitelů katolické hierarchie teprve nově formovaly a katolická církev nepředstavovala jednolitý útvar. Právě ne zcela striktně vymezené a obecně akceptované role jednotlivých aktérů často způsobovaly kompetenční spory na různých úrovních (např. kapitula – biskup, biskup – jezuité, biskup – nuncius, nuncius – papežská kurie, jezuité – staré řády). Podobné konstatování pro 17. století alespoň částečně platí i pro světské úřady v habsburské monarchii.¹⁵⁾

Lze konstatovat, že hlavní mechanismy nově formovaných vztahů mezi státem a katolickou církví v Čechách byly nastaveny již během prvních deseti let po bitvě na Bílé hoře. V tomto období můžeme rozlišit několik významných mezníků. Patřil mezi ně rok 1624, kdy začala být realizována řada opatření namířených proti nekatolickému obyvatelstvu,¹⁶⁾ rok 1627, v němž bylo vydáno Obnovené zřízení zemské Království českého,¹⁷⁾ jež prohlásilo katolické náboženství za jediné povolené a z duchovenstva učinilo první stav na zemském sněmu, a konečně uzavření solního konkordátu mezi Apoštolským stolicí a Královstvím českým v roce 1630,¹⁸⁾ který do značné míry vyřešil napjaté vztahy a spory v majetkové oblasti. Na všech těchto opatřeních se aktivně podíleli i zástupci domácí hierarchie, pražský arcibiskup kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu a olomoucký biskup kardinál František z Ditrichštejna, kteří svůj postup konzultovali s vídeňským nunciem i papežskou kurií. V této době teprve začala katolická konfesionalizace, k jejímž hlavním zna-

¹³⁾ Na tento fakt se v historiografii často poukazuje, stále však chybí jasné vymezení konkrétních dopadů na poměr státu a církve v Čechách. Srov. Tomáš PARMA, *La lente réception du Concile de Trente en Moravie*, in: Wim François – Violet Soen (edd.), *The Council of Trent: Reform and Controversy in Europe and Beyond (1545–1700)* I–III, Göttingen 2018, zde II, s. 131–152.

¹⁴⁾ Důležitou roli v této otázce hrálo i biskupovo rodové zázemí. K tomu srov. Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008, s. 112.

¹⁵⁾ J. MIKULEC a kol., *Církev a společnost*, s. 76–77.

¹⁶⁾ Jejich shrnutí podává Jiří MIKULEC, *31. července 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách. Či je země, toho je i náboženství*, Praha 2005, s. 24–72. Srov. TÝŽ, *Metody a techniky pobělohorské rekatolizace*, in: Martin Elbel (ed.), *Limity a možnosti historického poznání*, Olomouc 2008, s. 115–123.

¹⁷⁾ K dopadům Obnoveného zřízení zemského na vztahy státu a církve srov. Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006, s. 258–271. Zde jsou odkazy i na další literaturu.

¹⁸⁾ Petr HONČ, *Právněhistorické aspekty solní smlouvy*, *Revue církevního práva* 67, č. 2, 2017, s. 63–77.

kům patří sjednocení politického a náboženského prostoru.¹⁹⁾ Státní kontrola církevní sféry jako jeden z důsledků konfesionalizace zesilovala po celé následující období.²⁰⁾ Katolickou obnovu i rekatolizaci brzdila v první fázi probíhající třicetiletá válka, takže k celkové stabilizaci mohlo dojít až po jejím skončení v 50. letech 17. století.

České království stálo na jedné straně v centru pozornosti římské kurie i vídeňského dvora, na druhé straně se však kvůli postupující centralizaci v duchovní i světské sféře ocitalo v jistém smyslu na periferii. Panovník ani nuncius už nesídlili v Praze. Zatímco zpočátku probíhala centralizace v duchovní i světské sféře paralelně a víceméně bezproblémově, postupem času, když se stát začal stále více zajímat o oblasti, které byly do té doby považovány za čistě náboženskou doménu, začalo docházet ke střetům a vzniku konfliktních linií, jež měly zásadní vliv na budoucí postavení církve ve společnosti. Státní moc si stále více nárokovala právo řídit vnější i smíšené církevní záležitosti a stále méně byla ochotna tolerovat zasahování vyšších církevních instancí do místních poměrů. Ke střetům na lokální úrovni docházelo v případech, kdy se vrchnosti obávaly ohrožení vlastních zájmů, ať už se jednalo o různé reformační komise, snahu o založení nových biskupství či biskupské vizitace.²¹⁾

Centralizace jako stálý zdroj napětí a krizí

Úspěch katolické reformace a prosazení tridentských reforem předpokládal stabilizaci církevních struktur a centralizaci na všech úrovních. Můžeme ovšem sledovat i protichůdné tendence. Mám zde na mysli například na jedné straně snahu posílit biskupskou autoritu, a na druhé straně místní biskupy pevněji připoutat k římskému centru prostřednictvím apoštolských nunciů a vizitací *ad limina*. To vyvolávalo uvnitř církevního milieu různé tenze. Ty byly někdy zapříčiněny i jistou nesoudrž-

¹⁹⁾ Srov. Olga FEJTOVÁ, *Rekatolizace na Novém Městě pražském v době pobělohorské*, Praha 2012, s. 18–79.

²⁰⁾ Ke konceptu konfesionalizace v českých církevních dějinách srov. Jiří MIKULEC, *Koncept konfesionalizace a náboženské dějiny českých zemí*, in: Václav Ledvinka – Olga Fejtová – Jiří Pešek (edd.), *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století*, Praha 2014 s. 27–31.

²¹⁾ K tomu srov. Zdeňka KOKOŠKOVÁ, *Pokusy o zřízení biskupství v západních Čechách v rámci rekatolizačních snah v 17. století*, in: *Z archivních depozitářů*. Pavle Burdové k 70. narozeninám, Praha 1998, s. 50–54; J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna*, s. 95–97; Nicolas RICHARD, *Proč v Čechách v 17. století založit novou diecézi? Pastorační strategie u zrodu biskupství v Hradci Králové*, in: Petr Polehla (ed.), *350 let královéhradecké diecéze*, Červený Kostelec, 2015, s. 21–35, zde s. 34; A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 311–315.

ností katolického tábora a odlišnými zájmy jednotlivých představitelů.²²⁾ Alessandro Catalano dokonce popisoval situaci ve 20. letech 17. století jako „mocenskou decentralizaci“ v prostředí papežské kurie i vídeňského dvora.²³⁾ Podle mého názoru by bylo vhodnější se tomuto termínu vyhnout a hovořit spíše o dlouhodobém procesu centralizace, která v určitých momentech narážela na odpor, ale postupně se prosazovala. Starší katolická historiografie nevěnovala sporům uvnitř katolické církve příliš velkou pozornost a spíše panovala představa o ideologické a doktrinní jednotě.²⁴⁾ V novější historické literatuře se naopak některé krize a konflikty mohou až přeceňovat.²⁵⁾ Co se týče vztahu církev – stát, Heinrich Lutz církev popisoval jako konfliktního partnera státní moci.²⁶⁾ Podle Roberta J. W. Evanse byly spory mezi oběma stranami sice významné, ale stále měly, s výjimkou několika let po roce 1700, daleko k definitivnímu rozkolu: „Rovnováhu zajišťovala třetí strana zasahující do obou táborů: aristokracie, která měla kromě svazku s korunou také úzké vazby k církvi.“²⁷⁾

Reformu papežské administrativy provedl Sixtus V. v roce 1588 bulou *Immensa Aeterni Dei*, již vytvořil či znovu ustanovil 15 stálých kongregací.²⁸⁾ Kongregace byly nástroje papeže, jež s ním nesly váhu jeho pontifikátu a prováděly jím svěřené úkoly na základě moci a autority od něj delegované.²⁹⁾ Závažnější problémy měly kongregace ke konečnému rozhodnutí předat přímo papeži. Na druhou stranu úřady římské kurie si do značné míry formulovaly své úkoly samy a udržovaly kontinuitu svých záměrů i v době sedisvakance a po zvolení nového papeže. Pontifik měl k dispozici státní sekretariát, který významně upevnil své postavení po roce 1692, kdy

²²⁾ Robert BIRELEY, *Religion and Politics in the Age of Counterreformation. Emperor Ferdinand II, William Lamormaini S. J., and the Formation of Imperial Policy*, Chapel Hill 1981, s. 36–41; Alessandro CATALANO, *La politica della curia romana in Boemia: dalla strategia del nunzio Carlo Carafa a quella del capuccino Valeriano Magni*, in Richard Bösel – Grete Klingenstein – Alexander Koller (edd.), *Kaiserhof – Papstthof 16. – 18. Jahrhundert*, Wien 2006, s. 105–121.

²³⁾ Tamtéž, s. 106.

²⁴⁾ Zlom v tomto směru představoval v západní historiografii 2. vatikánský koncil (1962–1965), v našem prostředí spíše až rok 1989.

²⁵⁾ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 374.

²⁶⁾ Heinrich LUTZ, *Reformation und Gegenreformation*, München 1991, s. 160.

²⁷⁾ Robert J. W. EVANS *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2003, s. 159–160.

²⁸⁾ Petr HONČ, *Spojenci i rivalové. Církev a stát v době platnosti solní smlouvy (1630–1782)*, Praha 2021, s. 34.

²⁹⁾ K povaze a autoritě kardinálského sboru srov. Christoph WEBER, *Senatus Divinus. Verborgene Strukturen im Kardinalskollegium der frühen Neuzeit (1500–1800)*, Frankfurt am Main 1996, s. 280–302.

byl zrušen úřad kardinála-nepota. Sekretariát fungoval i jako prostředník mezi jednotlivými kongregacemi a nuncií.³⁰⁾

Jen ve výjimečných případech se na nuncia přímo obrátila některá z kongregací římské kurie. Změna nastala až s ustanovením Kongregace pro šíření víry, od jejíhož založení uplynulo 22. června 2022 čtyři sta let.³¹⁾ Od této doby měli nunciaturní úředníci dva hlavní korespondenční partnery. Propaganda brzy vytvořila efektivní byrokratický aparát, jenž se stal v mnohém vzorem i pro administrativu světských států, což podle některých historiků přispělo „k profesionalizaci vládnutí“.³²⁾ Členové této kongregace byli skvěle informováni, protože pravidelně a přímo komunikovali nejen s nuncií, ale i s představiteli řeholních řádů, biskupy, kapitulami a také zástupci státní moci. Na Propagandu se záhy po jejím založení obrátil s návrhy na reformu v Čechách vlivný jezuita Vilém Lamormaini s reprezentanty české katolické šlechty Vilémem Slavatou z Chlumu a Jaroslavem Bořitou z Martinic.³³⁾ Ze společného dopisu by se mohlo zdát, že duchovní i světská moc bude postupovat v otázce reformy v harmonické jednotě. Ve skutečnosti téměř všechny body jejich programu později vyvolávaly napětí a k realizaci mnoha reforem mohlo, i v důsledku probíhající třicetileté války, dojít až mnohem později.

Nunciové, jak už bylo zmíněno, byli chápáni jako klíčoví hráči katolické reformace.³⁴⁾ Pro římskou kurii byl nuncius zpravidla spolehlivějším partnerem než

³⁰⁾ Srov. Tomáš PARMA, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii*, Brno 2012, s. 48–53.

³¹⁾ Oslavy tohoto výročí se kongregace (v roce 1967 přejmenovaná na Kongregaci pro evangelizaci národů) jako samostatná instituce nedočkala. Byla zrušena v rámci reformy římské kurie ke dni 5. 6. 2022, kdy vstoupila v platnost apoštolská konstituce papeže Františka *Praedicate Evangelium*. Její kompetence byly přiděleny Dikasteriu pro evangelizaci, které vzniklo sloučením Kongregace pro evangelizaci národů a Papežské rady pro novou evangelizaci a v jehož čele je sám papež. K založení Propagandy, její činnosti a kompetencím srov. Josef METZLER, *Foundation of the Congregation „de Propaganda Fide“*, in: Týž (ed.), *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide memoria rerum 1622–1972 I (1622–1700)*, Rom – Freiburg – Wien 1971, s. 79–110; Amandus REUTER, *De iuribus et officiis Sacrae Congregationis „de Propaganda Fide“*, in: J. Metzler (ed.), *Sacrae Congregationis I*, s. 112–145; Giovanni PIZZORUSSA, „*Per servizio della Sacra Congregazione de Propaganda Fide: i nunzi apostolici e le missioni tra centralità romana e chiesa universale (1622–1660)*“, Cheiron. Materiali e strumenti di aggiornamento storiografico 30, 1998, s. 201–227.

³²⁾ Hubert WOLF, *Krypta. Kapitoly z dějin křesťanství od středověku po současnost*, Praha 2018, s. 82.

³³⁾ Srov. Tomáš ČERNUŠÁK, *První církevní koncepty pobělohorské rekatolizace v Čechách a na Moravě (1620–1622). Vize, realizace, komparace*, *Opera historica* 22, 2021, s. 237–255.

³⁴⁾ Základní biografické údaje k vídeňským nunciům podává Donato SQUICCIARINI, *Die apostolischen Nuntien in Wien*, Città del Vaticano 2000; srov. též Elisabeth GARMS-CORNIDES, *Liturgie und Diplomatie. Zum Zeremoniell des Nuntius am Wiener Kaiserhof im 17. und 18. Jahrhundert*, in: R. Bösel – G. Klingenstein – A. Koller (edd.), *Kaiserhof – Papstthof*, s. 125–146.

místní biskup. Nunciové jako vyslanci Svatého stolce byli titulárními arcibiskupy, což mělo posílit jejich autoritu při jednáních s duchovními i světskými úřady. Pravidelně museli podávat zprávy o situaci ve svých provinciích. Součástí těchto zpráv bylo často i hodnocení jednotlivých biskupů a řeholních řádů. Nuncius Mario Alberizzi tak například hodnotil pražského arcibiskupa Sobka slovy: „*On je řeholník, a abych řekl pravdu, třebaže je člověk dobrých úmyslů, nevím, jak by se mohl hodit k takovému chrámu. Mohli se spokojit s jeho ponecháním v Hradci Králové, který byl pro něj vhodnější.*“³⁵⁾

Nuncius Giorgio Spinola, jenž vykonával svůj úřad v době vlády Karla VI., hodnotil obecně velmi negativně řeholníky, zvláště pak benediktýnského opata Otmara Zinkeho, který se snažil „*vymanit z jurisdikce pražského arcibiskupa a jiných biskupů všechny kláštery svého řádu v Čechách.*“³⁶⁾ Konfliktní linie mezi místními ordináři a řeholními představenými se zpravidla týkaly právě jurisdikce, kompetenčních otázek a ekonomických záležitostí. Jejich spory se pak řešily na vídeňské nunciatuře i u římské kurie. Samotní nunciové však byli někdy podrobováni kritice. Ke zmíněnému nunciovi Spinolovi sekretář Propagandy Silvio de Cavalieri zastával velmi kritický postoj, když zpochybňoval jeho obezřetnost, diskrétnost a celkovou informovanost, tedy kvality, které bývají u diplomatů nejvíce ceněny.³⁷⁾

Pro zkoumání vztahu církve a státu jsou také velmi důležité zprávy kardinálů-protektorů, kteří měli za úkol hájit na konzistoři a v jednotlivých kongregacích zájmy své země zejména v oblasti církevní politiky.³⁸⁾ V listech kardinálů-protektorů dědičných habsburských zemí se často zrcadlí velké dilema mezi loajalitou vůči

³⁵⁾ „*Egli è monaco et a dir il vero benche huomo di buona intentione non so però quanto fosse adatto ad una chiesa tale, e potevano contentarsi di lasciarlo in Chinigratz che era fato più a suo dosso.*“ NA Praha, Sbírka přepisů, SCPF, inv. č. 715, kart. 145.

³⁶⁾ P. HONČ, *Spojenci i rivalové*, s. 146–147.

³⁷⁾ „*Ver'è che la sacra congregazione può e deve fidarsi del nunzio, ma egli'è anco vero, che non sempre può Ella esser sicura d'haver in esso un soggetto, vigilante, discreto, ed' informato.*“ NA Praha, Sbírka přepisů, SCPF, inv. č. 722, kart. 152. Tato negativní hodnocení se však nemusela nutně podepsat na jejich budoucí kariéře. Spinola byl ještě za svého působení ve Vídni jmenován kardinálem a po svém návratu do Říma stál v čele různých kongregací a působil i jako státní sekretář papeže Inocence XIII.

³⁸⁾ Základní práci k tématu kardinálů protektorů sepsal Josef WODKA, *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie*, Innsbruck – Leipzig 1938; také T. PARMA, *František kardinál Dietrichstein*, s. 185–193; Jiří KUBEŠ a kol., *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740*, Praha 2018, s. 209–218; Olivier PONCET, *The Cardinal-protectors of the Crowns in the Roman Curia during the First Half of the Seventeenth Century: The Case of France*, in: Gianvittorio Signorotto – Maria Antoinetta Visceglia (edd.), *Court and Politics in Papal Rome, 1492–1700*, Cambridge 2002, s. 158–176; Arne KARSTEN (ed.), *Jagd nach dem rotem Hut. Kardinalskarrieren im Barocken Rom*, Göttingen 2004, passim.

habsburskému soustátí a katolické církvi.³⁹⁾ Role, úlohy a vystupování těchto vysokých církevních představitelů i diplomatů jsou však stále jen velmi nedostatečně prozkoumány, takže nelze vyvozovat definitivní závěry ani shrnout dopady jejich činnosti na poměr státu a církve.

Co se týče vlastní nauky katolické církve, otázka biskupské jurisdikce (tj. zda je udělována biskupská pravomoc bezprostředně Kristem, nebo papežem) vyvolala velkou krizi již během tridentského koncilu a také v budoucnu způsobovala immanentní napětí. Pro světské autority byli biskupové často konkurenty na politickém poli a noví ordináři pro ně znamenali nežádoucí posílení hlasu duchovního stavu na zemském sněmu. Biskupové podle jednoho z reformních dekretů tridentského koncilu neměli prokazovat nedůstojnou poddanost královským úředníkům, šlechtě nebo urozeným osobám.⁴⁰⁾ Státní moc se naopak snažila vzpurné biskupy svými zásahy usměrňovat.⁴¹⁾

To konečně odpovídá již stanovisku císaře Ferdinanda I., jenž nechtěl po znovu-obsazení pražského arcibiskupského stolce obnovit duchovní stav na sněmu, protože „*čím méně se biskup nebo prelát věnuje světským záležitostem, tím více se dá očekávat, že bude svědomitým pastýřem svého stáda*“.⁴²⁾ Český král, jenž měl v této době právo jmenovat biskupy, si mohl na tyto pozice vybírat loajální osoby, u nichž neočekával odpor. Papež mohl jeho nominaci pouze konfirmovat. Předpoklad, že nominovaný biskup bude dobře a ochotně spolupracovat se státem, se však nemusel vždy naplnit. Když císař Leopold I. dne 17. prosince 1694 jmenoval novým pražským arcibiskupem Jana Josefa Breunera, řekl, že doufá, že se nový pastýř zaslouží o rozkvět a upevnění katolického náboženství a že „*spolu s duchovenstvem bude ochotně hotov sloužiti císaři a vlasti*“.⁴³⁾ V tomto císařově vyjádření jasně rezonují dozvuky ostrých sporů s arcibiskupem Janem Fridrichem z Valdštejna.⁴⁴⁾

Teoretická a tehdy platným kanonickým právem definovaná nadřazenost metropolitů nad jejich sufragány vždy neodpovídala jejich reálnému vlivu u papežské kurie, případně u vídeňského dvora.⁴⁵⁾ Dobře to ilustruje postavení hradeckého

³⁹⁾ Srov. P. HONČ, *Spojenci i rivalové*, s. 168–169.

⁴⁰⁾ Ignác Antonín HRDINA (ed.), *Dokumenty tridentského koncilu*, Praha 2015, s. 279.

⁴¹⁾ R. J. V. EVANS *Vznik habsburské monarchie*, s. 158.

⁴²⁾ František KAVKA – Anna SKÝBOVÁ, *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepte habsburské rekatolizace Čech. Počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561–1580*, Praha 1969, s. 41, pozn. 82.

⁴³⁾ Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecése pražské od konce století XVII. do počátku století XIX. I. Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694–1710)*, Praha 1917, s. 8.

⁴⁴⁾ Srov. Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka*, Praha 2016, s. 220–228.

⁴⁵⁾ Ignác Antonín HRDINA – Hedvika KUCHAROVÁ, *Záhady kolem sňatku Anny Kateřiny Šporkové. Historickoprávní studie z manželského práva*, Praha 2017, s. 158.

a později litoměřického biskupa Jana Adama Vratislava z Mitrovic, jehož neformální vliv dosáhl vrcholu ve 20. letech 18. století. Nuncius s ním tajně konzultoval většinu plánů, se kterými přišel pražský arcibiskup František Ferdinand z Khünburku nebo hradecký biskup Václav František Karel Košín. Stanovisko litoměřického biskupa bylo zpravidla pro definitivní rozhodnutí papežské kurie rozhodující.⁴⁶⁾ Autorita pražského arcibiskupa byla větší než moc biskupů v mnoha protestantských oblastech, avšak zároveň podstatně slabší než u mnohých biskupů v Itálii.⁴⁷⁾ Na rozdíl od protestantských biskupů museli ti katoličtí soupeřit nejen se světskou mocí, ale také s řadou dalších institucí, jako byly řeholní řady a kapituly.⁴⁸⁾ Arcibiskup Arnošt Vojtěch z Harrachu se musel v první fázi svého dlouhého episkopátu vyrovnat s určitou nezávislostí kapituly, která se snažila fungovat jako jistý regulativ jeho biskupských pravomocí. Arcibiskup z tohoto kompetenčního zápasu, během nějž jeho protagonisté nechodili pro silnější výrazy i závažná obvinění daleko, vyšel nakonec vítězně. Přes protesty kapituly dokonce na čas zřídil úřad svého zástupce (vicegerenta), který ve svých rukou soustředil část pravomocí generálního i soudního vikáře.⁴⁹⁾ Kanovníci se později většinou už neodvažovali otevřeně arcibiskupovi stavět na odpor a občas si jen prostřednictvím svých agentů anonymně stěžovali na jednání arcibiskupa přímo u kurie. Obecně se spory mezi biskupy a kapitulou často týkaly personálních otázek při obsazování dignit a ekonomických záležitostí.

Papežská kurie nezaujímalá k autoritě a pravomocím biskupů a kanovníků jednoznačný postoj. Jejich pozice v 17. a 18. století nebyla jasně a definitivně kodifikována a až do prvního vatikánského koncilu stále existovalo více možných cest budoucího vývoje. Ultramontanisté 19. století interpretovali tridentský ideál nově.⁵⁰⁾ Ještě v 18. stol. se kurie často přikláněla k tomu, aby kapitula plnila i určitou kontrolní funkci svého biskupa, v případě pražského arcibiskupa se jednalo zejména o správu solní pokladny (*cassa salis*).⁵¹⁾ Příčinu malé autority pražské metropolitní kapituly kurie spatřovala jednak v neurozeném původu většiny kanovníků, jednak v obecné povaze českého národa, který je prý vůči svým nadřízeným „bezmezně

⁴⁶⁾ Srov. P. HONČ, *Spojenci i rivalové*, s. 146–147.

⁴⁷⁾ A. CATALANO, *Das temporale*, s. 319.

⁴⁸⁾ J. W. O'MALLEY, *Trent and All That*, s. 123.

⁴⁹⁾ K tomu srov. Petr HONČ, „*Caso disgratiato*“ aneb *Nečekaný pád Viléma Zumackera*, in: Tomáš Petráček – Oldřich Chládek – Veronika Stachurová (edd.), *Sborník k 66. narozeninám prof. Jaroslava Čechury*, Praha 2018 s. 397–399.

⁵⁰⁾ Srov. H. WOLF, *Krypta*, s. 135.

⁵¹⁾ Srov. Petr HONČ *Solní smlouva a správa cassa salis v letech 1630–1710*, FHB 31, 2016, s. 169–197; TÝŽ, *Praha mezi Vídní a Římem. Správa cassa salis v letech 1711–1782*, FHB 33, 2018, s. 423–460.

servilní“.⁵²⁾ Propaganda proto zvažovala v roce 1716 i deputaci zvláštního agenta, jenž by nepodléhal, na rozdíl od kanovníků, biskupovi, ale byl závislý přímo na římské kongregaci. S tímto plánem však nesouhlasil vídeňský nuncius Giorgio Spinola, podle jehož názoru by bylo pro arcibiskupy málo důstojné, aby museli skládat účty níže postavenému duchovnímu.

Také u vídeňského dvora by tento plán jistě vyvolal nelibost, zvláště pokud by byl agentem jmenován cizinec. Je zajímavé, že česká dvorská kancelář byla rozhořčena i tím, když pražský arcibiskup František Ferdinand z Khünburku požádal roku 1715 o vyřízení svých záležitostí v Římě Bartolomea Antonia Dusiniho, který byl přitom kanovníkem vídeňské kapituly.⁵³⁾ Když papež Benedikt XIII. vydal roku 1729 breve, v němž hrozil pražským arcibiskupům církevními tresty, pokud nebudou řádně vykonávat správu solní pokladny, musel nuncius tuto informaci před vídeňským dvorem tajit, neboť již od roku 1706 platil zákaz vyhlašování církevních trestů bez zeměpanského povolení.⁵⁴⁾ Podobně se měly před světskými úřady tajit různé církevní vizitace, které začaly být rovněž nežádoucí. Po smrti arcibiskupa Breunera proběhla roku 1710 vizitace solní pokladny v Praze, kterou provedl bývalý vídeňský internuncius Marcantonio Santini. Je pravděpodobné, že o rok později vydaný zákaz pro cizí církevní představené provádět vizitace bez zeměpanského povolení, souvisí i s tímto případem.⁵⁵⁾

Nunciové považovali sami sebe za výše postavené a opakovaně si během 17. století papežské kurii stěžovali na neposlušnost českých arcibiskupů a biskupů. Napětí panovalo zvláště mezi nuncii a pražskými arcibiskupy, kteří užívali titulu papežského legáta. Arcibiskup Harrach, který navíc brzy dosáhl kardinálské hodnosti, svou nepodřízenost dával najevo i tím, že všechny dopisy psané nunciovi zasílal v kopii Propagandě do Říma.⁵⁶⁾ Biskupové v nově založených biskupstvích zpočátku takovou autoritu neměli, ale i na jejich jednání si často nunciové stěžovali. Pro lepší ilustraci je možno zmínit dlouholetý spor o mensální statek hradeckého biskupství Úhřetice mezi hrabětem Františkem Antonínem Berkou z Dubé a třetím královéhradeckým biskupem Janem Františkem Kryštofem z Talmberka, který vypukl roku 1675.⁵⁷⁾ Talmberk v jenom dopise adresovaném císaři Leopoldovi I. na-

⁵²⁾ „... la nazione Boema vive con un infinita e veramente servil soggezzione verso i suoi superiori“. Notizie concernenti la cassa del sale di Boemia, Notizie concernenti la cassa del sale di Boemia, NA Praha, Sbirka přepisů, SCPF, inv. č. 726, kart. 156; Srov. též P. HONČ, *Spojenci i rivalové*, s. 152.

⁵³⁾ Spinola Propagandě 30. ledna 1717, NA Praha, Sbirka přepisů, SCPF, inv. č. 723, kart. 153.

⁵⁴⁾ P. HONČ, *Spojenci i rivalové*, s. 152–153.

⁵⁵⁾ Tamtéž, s. 182.

⁵⁶⁾ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 170.

⁵⁷⁾ Petr HONČ, *Processus Berkianus – soudní spor o mensální statek královéhradeckého biskupství z pohledu církevní hierarchie*, Revue církevního práva 74, č. 1, 2019, s. 15–28.

psal, že je „*sub potestate*“ a že se neodváží nic udělat bez rozhodnutí Propagandy. Kardinálové v Římě četli slova o biskupové podřízenosti jistě s potěšením, vždyť to stálo mnoho úsilí podříditi biskupy prostřednictvím nunciů jejich pravomoci. Vídeňský nuncius Francesco Buonvisi si přesto na jeho postup opakovaně stěžoval a psal, že Talmberk nechce dbát na jeho rady, pokud se neshodují s tím, jak hodlá sám postupovat.

Papežská kurie v tomto střetu, který lze označit jako snahu o disciplinaci potřidentských biskupů, nakonec alespoň dočasně zvítězila, ale v průběhu 18. století do vztahů místních biskupů se Svatým stolcem stále více zasahoval stát, který usiloval o to, aby biskupové byli primárně závislí na něm. Státní moc se tedy snažila oslabit závislost místních biskupů na Římu i tím, že je zejména od druhé poloviny 18. století podporovala proti kompetencím nunciů i zásahům papežské kurie,⁵⁸⁾ zároveň však nechtěla připustit nezávislé vykonávání biskupské jurisdikce.⁵⁹⁾ V této době už bylo nemožné, aby se takový soudní spor, který se dotýkal světského i církevního práva, řešil před církevními tribunály. Je třeba připomenout, že pře o duchovenské statky vyňal z církevní soudní pravomoci již Ferdinand II. v roce 1624 a jeho nástupce Ferdinand III. rozšířil kompetence světských soudů i na spory o desátky a kolatury. Také Leopold I. v této politice přisvojování si práv na vnější (i smíšené) církevní záležitosti (*iura circa sacra*) pokračoval.⁶⁰⁾ Duchovní měli stejně jako ostatní stavy uznávat českého krále za svou hlavu *in temporalibus*, tedy ve všem, co nemá čistě duchovní a náboženskou povahu.⁶¹⁾

Panovníci si postupně vyhrazovali vůči církvi různá práva jako dozor nad správou církevního majetku, dozor nad vnějšími projevy náboženského života a právo odvolat se proti rozhodnutí církevních institucí ke státním orgánům.⁶²⁾ Tento postup souvisel se snahou habsburských panovníků konsolidovat a centralizovat jejich značně heterogenní soustátí a byl zdrojem častého napětí nejen na lokální úrovni, ale také mezi panovníky a Svatým stolcem. Císař Karel VI. začal používat titul *Supremus advocatus et protector ecclesiarum*, což byla v podstatě obdoba titulů

⁵⁸⁾ Rotraud BECKER, *Die Wiener Nuntiatur um 1630. Spannungen in den Beziehungen zwischen Kardinal Klesl und Nuntius Palotto*, in: Gisela Fleckenstein – Michael Klöcker – Norbert Schloßmacher (edd.), *Kirchengeschichte. Alte und neue Wege. Festschrift für Christoph Weber I*, Frankfurt am Main – Berlin 2008, s. 215–245, zde s. 216.

⁵⁹⁾ Papežské nároky na supremaci se musely vypořádat nejen s odporem jednotlivých monarchií, ale i s episkopalismem (febronianismem). Srov. např. Drahomír SUCHÁNEK – Václav DRŠKA, *Církevní dějiny – Novověk*, Praha 2018, s. 351–353.

⁶⁰⁾ Srov. Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin II*, Praha 1991, s. 135–137.

⁶¹⁾ Valentin URFUS, *Císař Josef I. Nekorunovaný Habsburk na českém trůně*, Praha 2004, s. 148.

⁶²⁾ Jiří R. TRETERA – Záboj HORÁK, *Konfesní právo*, Praha 2015, s. 301–302.

protestantských vladařů, kteří se označovali jako Obránci víry.⁶³⁾ Marie Terezie pak vedle toho jako uherská královna získala pro sebe a své následovníky od papeže Klimenta XIII. v roce 1758 titul *Majestas Apostolica* (*Apostolische Majestät*), čímž završila téměř stoleté úsilí svých předchůdců. Tento historický titul, jenž pro sebe poprvé získal uherský panovník Štěpán I., v sobě nesl symbolická i reálná privilegia. Ta činila z panovníka papežského legáta s právem organizovat církve na jeho území a podle libosti dosazovat biskupy.⁶⁴⁾ Zmíněné tituly habsburští panovníci důsledně používali při jednáních s papežskou kurií a zdůvodňovali jimi své právo zasahovat do církevních záležitostí i bez jejího souhlasu.

Napětí a krize mezi duchovní a světskou mocí se týkaly mnoha oblastí. Na způsob provádění rekatolizace měli od počátku církevní představitelé jiný názor než státní moc. Ať už mluvíme o různých koncepcích, důrazech na zakládání nových biskupství či farností, vizitacích, centralizaci pražské arcidiecéze nebo finančním zajištění celého podniku. Nikdy se nenaplnil církevními představiteli často postulovaný ideál, aby světské zákony v ničem neodporovaly církevnímu právu. Znamenáváme četné spory o interpretaci solního konkordátu i církevních imunit.⁶⁵⁾ Můžeme konstatovat, že přijetí zákona omezujícího určitá církevní práva či zvyklosti znamenalo většinou jen definitivní tečku za roky nebo i desetiletí trvajících spory v určité oblasti, které způsobovaly menší i větší krize ve vzájemných vztazích. Většinou se tedy zákonem sankcionovalo něco, co bylo reálně velmi těžko proveditelné již mnohem dříve.

Můj vlastní archivní výzkum v mnohém potvrzuje tezi britského historika Roberta Evanse, že veškeré konflikty mezi světskou a církevní mocí byly ve skutečnosti konflikty mezi Vídí a Římem.⁶⁶⁾ Abychom mohli ještě lépe porozumět všem souvislostem, bylo by třeba mít k dispozici nunciaturní akta pro celé 17. i 18. století. Vypracování těchto edic je pro církevní historiky velký úkol.⁶⁷⁾

Co se týče majetkové oblasti, církevní představitelé do jisté míry sami uznávali, že církevní majetek představuje jakýsi záložní zdroj, který stát v případě potřeby může využít, což se také často dělo. Zároveň se ale snažili bránit stále většímu státnímu dohledu nad různými církevními příjmy. Opakovaně bylo obnovováno nařízení zapovídající církvi nabývat majetek bez souhlasu dvora. Zatímco v 17. století se světské úřady o stav solní pokladny zajímaly jen příležitostně, počínaje vlá-

⁶³⁾ Alexander SCHUNKA, *Social and moral Disciplin*, in: Howard Louthan – Graeme Murdock (edd.), *A Companion to the Reformation in Central Europe*, Leiden – Boston 2015, s. 267–268.

⁶⁴⁾ Béla K. KIRÁLY, *The Hungarian Church*, in: William J. Callahan – David Higgs (edd.), *Church and Society in Catholic Europe of the Eighteenth Century*, Cambridge 1979, s. 116–118.

⁶⁵⁾ Johann SCHLENZ, *Das Kirchenpatronat in Böhmen. Beiträge zu seiner Geschichte und Rechtsentwicklung*, Prag 1928, s. 296–297; P. HONČ, *Právněhistorické aspekty*, s. 70–72.

⁶⁶⁾ Srov. R. J. V. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 158–159.

⁶⁷⁾ V současnosti je ediční činnost těchto dokumentů plánována pouze do roku 1650.

dou Karla VI. jejich snaha získat přehled o zůstatku v pokladně značně zesílila. Císařský dvůr se rovněž snažil ovlivnit, komu Propaganda přidělí subvenci, a veškeré žádosti o podporu chtěl evidovat. Někteří neúspěšní žadatelé se sami obraceli na světské úřady, aby jejich žádost u papežské kurie podpořily. Tak se dále prohlubovala závislost katolické církve na státu.⁶⁸⁾

Patronátní právo bylo další oblastí, v níž se prolínaly světské a duchovní zájmy.⁶⁹⁾ V Čechách bylo považováno za čistě světskou záležitost, přestože to nebylo právně kodifikováno. Vrchnosti se s odvoláváním na staré zvyklosti bránily jakýmkoli novotám. Otázka patronátních práv a zakládání nových farností nemohla být vyřešena dříve, než se katolická církev začala na obnově farní sítě sama finančně podílet. To se podařilo až díky zřízení tzv. *cassa parochorum* v roce 1696, která však kvůli ekonomickým těžkostem habsburské dynastie mohla začít plnit svůj účel až o mnoho let později.⁷⁰⁾ Tehdy konečně byl nastaven jistý *modus vivendi* a spory mezi církví a světskými úřady v této oblasti postupně ustávaly. Ani poté však proces zakládání farností nepostupoval rychle a hladce, a to zejména kvůli častým půjčkám zadluženému státu.

Závěr

Na počátku námi sledovaného období převládal u řady církevních představitelů přílišný optimismus ohledně katolické reformace a rekatolizace. V listech mezi církevními představiteli se často objevoval názor, že je třeba využít vhodné příležitosti i zbožnosti panovníka Ferdinanda II., která se u jeho nástupců už nemusí opakovat. Tato naděje, že budou beze zbytku naplněny církevní mocenské nároky, začala při reálných a často velmi tvrdých jednáních se světskou mocí postupně opadat. Přesto pražští arcibiskupové i ve druhé půli 17. století neváhali opakovaně vstupovat do tvrdých střetů se světskou mocí. Pokud ve svých snahách neuspěli, obraceli se s žádostí o pomoc na vyšší církevní představitele (nuncie, papežskou kurii), kteří většinou měli realističtější pohled na věc a často zvolili umírněnější postup. Vztahy mezi kurií a vídeňským dvorem mívaly dopad i na lokální politiku, politické zájmy začaly vyvažovat duchovní hodnoty.⁷¹⁾

⁶⁸⁾ P. HONČ, *Spojenci i rivalové*, s. 184.

⁶⁹⁾ V agendě Propagandy zaujímalo toto téma, které si zaslouží samostatné zpracování, velmi důležité místo. Obecně k patronátnímu právu srov. Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010; Marie RYANTOVÁ, *Církevní patronát Eggenberků a Schwarzenberků na přelomu 17. a 18. století (1694–1730)*, Opera historica 5, 1996, s. 617–637.

⁷⁰⁾ P. HONČ, *Spojenci i rivalové*, s. 130–138.

⁷¹⁾ V. URFUS, *Císař Josef I.*, 137.

Katolická církev přes dílčí úspěchy po celé období kontinuálně oslabovala své pozice. Konec episkopátu arcibiskupa Harracha a začátek episkopátu arcibiskupa Antonína Petra Příchovského dělí téměř sto let. Poměr mezi církví a státem se za tuto dobu radikálně proměnil, církev a stát přestávaly mít společné zájmy i cíle, jako byla například rekatolizace.⁷²⁾ Zatímco Harrach se často střetával se zástupci světské moci, Příchovský při jednáních mezi vídeňským dvorem a papežskou kurií většinou pouze přejímal, podporoval a zprostředkovával stanoviska státu. Toto naprosté podřízení světské moci, které bylo v Římě podrobováno ostré kritice, zdůvodňoval tím, že „náboženství v této nešťastné době již začíná v mnoha jiných královstvích hynout“.⁷³⁾ Jeho slova jistě souvisela s proměnou společenského klimatu pod vlivem osvícenských idejí. V úvahu je jistě třeba brát i fakt, že mnozí církevní hodnostáři tyto ideje sami recipovali a aktivně usilovali o spolupráci se státní mocí i ve změněných poměrech.⁷⁴⁾ Nuncius Giuseppe Garampi si v dopisech do Říma na jednání těchto prelátů opakovaně stěžoval a velmi nelibě nesl, „že místní biskupové, s výjimkou některých uherských prelátů, nekladou proti zaváděným novotám žádný odpor.“⁷⁵⁾

Frustrace papežské kurie kulminovala v roce 1770, kdy Vídeň fakticky zbavila Řím rozhodovacího práva v otázce, na jaké účely mají být použity prostředky z *casas salis*, čímž došlo k zásadnímu porušení solní smlouvy. Tehdy také arcibiskup Příchovský použil slova o kritickém stavu této instituce. Propaganda, která byla po celé námi sledované období velice aktivní, prakticky rezignovala na veškerou další iniciativu. Sekretář kongregace Mario Marefoschi napsal vídeňskému nunciu Viscontimu, že i on má zkušenosti, jak velmi těžce dvory ustupují od oznámených požadavků a vydaných rozhodnutí.⁷⁶⁾ K téměř úplnému přerušení komunikace Propagandy i některých dalších úřadů římské kurie s českými preláty došlo po nástupu císaře Josefa II. na trůn. Souviselo to mimo jiné i se zavedením náboženské tolerance v roce 1781.⁷⁷⁾

⁷²⁾ J. MIKULEC a kol., *Církev a společnost*, s. 88.

⁷³⁾ „... quae hocce calamitoso rerum statu in pluribus aliis regnis jam pessum ire incipit“. Příchovský Propagandě 30. 9. 1767, NA Praha, Sbírka přepisů, SCPF, inv. č. 740, kart. 170.

⁷⁴⁾ Jako typický příklad je možno uvést aktivitu královéhradeckého biskupa Jana Leopolda Haye. Srov. Milan MIČO, *Příspěvek k dějinám reformace a náboženské svobody. Jan Leopold von Haye, biskup královéhradecký (1735–1794)*, *Studia theologica* 7, č. 2, 2005, s. 33–45.

⁷⁵⁾ P. HONČ, *Spojenci i rivalové*, s. 171–173.

⁷⁶⁾ Marefoschi Viscontimu, 7. 3. 1770: „Non sà per altro concepirne molta speranza per la sperienza che ha anch'esso della estrema difficoltà che hanno le corti di ricedere dalle pretenzioni manifeste o istanze esposte.“ NA Praha, Sbírka přepisů, SCPF, inv. č. 740, kart. 170.

⁷⁷⁾ Propaganda věnovala této otázce velkou pozornost, srov. NA Praha, Sbírka přepisů, SCPF, inv. č. 743, kart. 173; srov. též P. HONČ, *Spojenci i rivalové*, s. 174.

Petr Honč

MINOR CRISES OF THE PERIOD FOLLOWING THE BATTLE OF WHITE MOUNTAIN.

Curia, Nuncios and Bohemian Prelates

SUMMARY

At the beginning of the 1620s, the Catholic Church in Bohemia was significantly weakened. Yet, it still had enough tools to strengthen its positions, including its hierarchical structure and experienced diplomats. Even the ruler – Ferdinand II – was perceived by the Church representatives as a person who would significantly support the Catholic Church and renew its former influence. Yet despite all that, cleavages – sometimes labelled as crises – soon started to emerge, both between the State and Church as well as within the Church. A definition of the term *crisis* – which started to be widely used only in the 18th century – is not clear-cut and it should therefore be used with consideration in historiography. On the contrary, many theologians often speak about a permanent crisis being an essential part of the Church.

One of the main sources of tension was the process of centralization that was simultaneously taking place in the secular sphere as well as in the spiritual sphere. On the one hand, the Bohemian Kingdom was the centre of focus of both the Roman Curia and the Court in Vienna. On the other hand, it was of peripheral interest due to an advancing centralization in both secular and spiritual spheres. Regarding the ecclesiastical environment, the centralization was related especially to the Council of Trent (1545–1563) and the Papal Curia reform in 1588. An important milestone occurred in 1622 when the Congregation for the Propagation of the Faith (*Congregatio de Propaganda Fide*) was established – the Congregation significantly intervened in the situation in Bohemia and served as an intermediary between nuncios, bishops and members of religious orders and often also negotiated with representatives of the secular power. Thanks to its effective bureaucratic apparatus it became a model for an administration of secular states as well. Cleavages emerged between local bishops, Viennese nuncios, and the Papal Curia, often due to issues of authority and jurisdiction that were not clearly defined and generally accepted. The nuncios were the key players of the Catholic Reformation, and the Roman Curia usually perceived them as more reliable partners compared to local bishops, although even the nuncios sometimes became the target of criticism. The nuncios regularly reported about the situation in their province, and their re-

ports revealed the main contentious issues between individual representatives of the Church and between the Church and State.

The Council of Trent strengthened the authority of bishops, yet the at the same time, a process of their disciplination could be observed – at first by the Roman Curia and later also by the State. The archbishops did not necessarily have more influence at the Roman Curia or Viennese Court than their suffragans. Ordinaries often got into an argument with a chapter regarding personnel, jurisdiction, and economic issues. Similar confrontations pertaining to the area of jurisdiction were quite frequent also between the bishops and superiors of religious orders.

Secular authorities perceived the bishops often as competitors in politics and thus attempted to regulate them through various interventions. Gradually, the rulers reserved various rights towards the Church, such as the right to oversee the administration of the Church property, an oversight over outer manifestations of religious life and the right to appeal against decisions of the Church bodies to state bodies. They attempted to appropriate and gain titles that would legitimize these interventions (*Supremus advocatus et protector ecclesiarum* and *Majestas Apostolica*). Ecclesiastical and political interests of the rulers were defended at the Papal Curia by cardinals–protectors whose letters sometimes reflect a dilemma between their loyalty towards the Viennese Court and towards the Catholic Church. There were also frequent disputes pertaining to the interpretation of the Salt Treaty and ecclesiastical immunities. Another area where the secular and ecclesiastical interests conflicted was the issue of the right of patronage, which was related to a renewal of a network of parishes. The Church had to participate in it financially, yet this process was progressing very slowly due to frequent loans to the indebted State.

Unlike his predecessors in the 17th century, Prague Archbishop Antonín Petr Přichovský (1764–1793) actively adopted and supported the State position in Church politics, for which the Papal Curia severely criticized him. Yet it remains unclear to what extent the local representatives of the Church adopted ideas of the Enlightenment and the official politics, and to what extent they merely succumbed to pressure by the State. This pressure was culminating since the 1770s and especially after Emperor Joseph II took the throne, since he radically limited communication between the Papal Curia and the local prelates.

Translated by Daniela Reischlová